

Kaj Munk (1898-1944)

God is er

Gij hebt wel kwaad tegen mij gedacht, maar God heeft dat ten goede gedacht, ten einde te doen, zoals heden het geval is: een groot volk in het leven te behouden.

Genesis 50: 20

Bij Jezus was dit het eigenaardige, dat zijn hele leven, of hij nu sprak of sliep, at of dronk, wandelde of aan de timmerbank stond – dat zijn hele leven van één ding getuigde: dat God er is.

Dat maakte op de mensen verschillende indruk; sommigen spotten ermee en anderen maakte het nijdig en kwaad; maar er waren er ook, die er – ja, die er zo door geschokt werden, dat ze als het ware in de lachende hoop uitbarstten: “Ja maar als dat zo is, dan doet al het andere er ook niet meer toe.”

En nu zeg ik wat ik van Hem heb geleerd, vandaag ook tot u: God is er. Hij heeft u geschapen, Hij houdt u vast, Hij leidt u. Ook in dit benauwde dal, waar u nu doorheen kruipt, is Hij bij u.

Misschien is het de schuld van andere mensen, dat u nu bent waar u bent, of misschien is het de schuld van wat we het noodlot noemen, of misschien is het ook wel uw eigen schuld. Maar hoe dan ook – God laat u niet los en loopt niet van u vandaan. “Gij hebt wel kwaad tegen mij gedacht, maar God heeft dat ten goede gedacht”, zei Jozef tot zijn broeders. Er is niets zo kwaad of God kan het ten goede keren. Er is geen vloek, of God kan er een zegen van maken.

Inhoud

Meditatie 33
Kaj Munk (1898-1944)

Het christelijke geloof en de politiek (V) 34
Dr. H. Klink, Hoornaar

Verlichting onder vuur (II) 37
Dr. J.G. Barnhoorn, Nunspeet

De King James Version en de invloed ervan op de Engelse taal en cultuur (I) 39
Dr. P. de Vries, Waarder

Aankondiging Noordmans studiedag 40

Een woord van C.S. Lewis (1898 – 1963)

Ik geloof in het christelijke geloof, zoals ik geloof dat de zon is opgegaan – niet alleen omdat ik het zie, maar ook omdat ik daarvoor in staat ben al het andere te zien.

Het christelijke geloof en de politiek (V)

Van de Sinaï naar Sion

Een bekend boek van de Duitse oud-testamenticus Hartmut Gese, waarin meerdere artikelen van zijn hand zijn opgenomen, heeft als titel *Von Sinai zu Sion* (München, 1974). De berg Sinai en de heuvel Sion zijn twee markatiepunten in het Oude Testament. Ze vormen de locatie van beslissende gebeurtenissen in het volkbestaan van Israël. Op de berg Sinaï sloot God het verbond met Israël. Daar werd de wet gegeven en sprak God de woorden: "Ik ben de HERE, úw God." Aan het beslissende van wat op de heuvel Sion gebeurde, is doorgaans in de oud-testamentische wetenschap minder aandacht gegeven. Daarin is in de afgelopen eeuw een kentering gekomen, ondermeer door studies van Albrecht Alt en van Martin Buber. Mijns inziens is door velen op hun pionierswerk voortgebouwd. Dat geldt ook voor Hartmut Gese, zoals ondermeer blijkt uit zijn eerste openbaar college als hoogleraar in 1964, toen hij sprak over de berg Sion en de verbondssluiting met David.

Davids zalving

In het vorige artikel zagen we hoe David door de Here God naar voren is geschoven en hoe hij als charismatische figuur optrad en op die manier min of meer in het voetspoor ging van de richters vóór hem. Dat gebeurde na zijn zalving. In 1 Samuël 16 lezen we: "Toen nam Samuël de oliehoorn, en hij zalfde hem (David) in het midden van zijn broers. En de Geest des HEREN werd vaardig over David van die dag af en voortaan." Aan dit gedeelte heeft dr. W. Aalders een mooie passage gewijd in zijn laatste boek *Confiteor*: "Het zou dus een gans andere Koning zijn dan de afgevaardigden van Israël die bij Samuël kwamen, voor de geest zweefde. Geen Koning als de volken dit o die den ; ier desmeers besaande hel guit ze vZjn eiehde sbedoeijngn in

han de rHeilge aeest dp dsri 2232100(.)moun Savid vner.

honing aan de rieruw dag aat deu gesn belose,maan -30( )TJT(msraël.s tame,manr vlovers en Kcretie ,een gaenadge)Tj0 Tc (-)Tj-C lven.maniefst een ialfvan det mgodenijkte-vcheap,dagtis get merk von de rHeilge aeest En dls

in mijn huis.
Ik stel geen schandelijke dingen
voor mijn ogen.
Ik haat het doen der afvalligen,
het kleeft niet aan mij.
Een verkeerd hart wijke van mij... (...)
Mijn ogen zijn op de getrouwen in den lande
om bij mij te wonen;
Wie onberispelijk wandelt,
die zal mij dienen.
In mijn huis zal geen bedrieger wonen;
de leugenspreker zal niet bestaan voor mijn ogen.

In Jeruzalem na de oorlogen des HEREN

Het was dus Davids diepste bedoeling om het hele volk, dat wil zeggen alle stammen te regeren in de naam van God en naar de geest van Gods inzetting. Om dat te bereiken moest hij na de dood van Saul vooral de harten van de noordelijke stammen voor zich zien te winnen. Dat heeft hem veel moeite gekost. Zij wensten trouw te blijven aan het huis van Saul riepen zijn zoon Isboseth uit tot koning. Toch is David in zijn opzet geslaagd. Heel taktvol heeft hij, nadat hij heel Israël van de Filistijnen verlost had, zijn oog laten vallen op de stad Jeruzalem.

Jeruzalem lag in het midden van Kanaän. David veroverde de stad op spectaculaire wijze en maakte er zijn residentie van. Dit laatste was zeer verstandig. Allereerst, vanwege de belangrijke strategische ligging van de stad. Maar er speelde meer. Omdat de stad aan geen van de stammen had behoord, beschouwde David haar als zijn particulier eigendom. Door van deze stad de hoofdstad te maken, hoefden de noordelijke stammen zich niet benadeeld te voelen ten opzichte van de zuidelijke, waar David uit afkomstig was (Bethlehem).

Het is veelzeggend dat de oorlogen die David voerde, om de laatste bolwerken van verzet van de Filistijnen en Kanaänieten te verslaan getypeerd worden als *oorlogen des HEREN*. In het boek Richteren is dit een standaarduitdrukking voor de verovering van het beloofde land, waarbij de ark van God voor het leger uitgedragen werd. God was degene die voor het volk uittrok! David is dus in het voetspoor gegaan van de richteren. Als Jeruzalem is ingenomen en hij er zijn intrek neemt, lezen we dat de oorlogen des HEREN voltooid zijn. De term komt daarna in het Oude Testament ook nauwelijks meer voor. David kan zijn intrek nemen in de stad die hij omvormt tot de hoofdstad van het hele rijk. Eindelijk heeft Israël rust gevonden en is het volk geplant in het beloofde land!

Het heiligdom in Jeruzalem en het verbond van de Sion

Daarmee is Israël een nieuw tijdperk ingegaan. David moet dat beseft hebben. Juist toen heeft het hem buitengewoon bezig gehouden hoe hij als koning recht kon doen aan die nieuwe situatie, vooral met het oog op de dienst aan God. Psalm 132 laat zien hoe diep het verlangen bij David postgevat heeft dat de dienst aan God gewaarborgd zou zijn:

HERE, gedenk aan David, aan al zijn moeite;
hoe hij de HERE heeft gezworen,
de Machtige Jakobs een gelofte heeft gedaan:
voorwaar ik zal de tent van mijn woning niet
binnengaan,
ook de sponde van mijn legerstede niet beklimmen,
voorwaar ik zal aan mijn ogen geen slaap gunnen,
noch sluimering aan mijn oogleden,
totdat ik voor de HERE een plaats gevonden heb,
een woning voor de Almachtige Jakobs!"

In 2 Samuel 7 wordt verteld hoe hij daarbij te rade is gegaan bij de profeet Nathan. In die samenspraak moet het David duidelijk geworden zijn dat de HERE God Sion verkoren heeft, als een woning: "Dit is mijn rustplaats voor immer, hier zal ik wonen, want Ik heb haar begeerd" (Psalm 132: 14). De Here God wilde dus in Israël wónen! Voordien ging Hij voor hen uit. Nu wil Hij temidden van het volk "zijn tent opslaan". Toen is bij David het plan gerezen om de ark, die jaren geleden door de Filistijnen werd buitgemaakt en die nadien ergens in Israël ongebruikt stond, naar Jeruzalem te halen! Zoals ooit in Silo en in Mizpa God gediend werd, zo zal de HERE God nu in *Jeruzalem* gediend worden, waar een centraal heiligdom moet komen voor alle stammen.

Het feit dat David ervan overtuigd geraakt is dat God zijn goedkeuring hechte aan het voornemen om de ark Jeruzalem binnen te brengen, verklaart de uitbundige vreugde waarmee David dit heeft gedaan. David danste voor de ark! De priesters droegen de ark de stad binnen, die nu de door God verkoren stad was. David begreep hoe beslissend dit moment was! *De oorlogen des Heren* waren ten einde. *Een nieuw tijdperk ging in.*

Dit nieuwe tijdperk werd ingeluid door een *nieuwe belofte*, waar Psalm 132 óók over vertelt. Nu David in zijn liefde tot God zorg heeft gedragen voor het heiligdom in Jeruzalem, geeft God hém de uitdrukkelijke belofte dat zijn koningschap dynastiek van aard zou zijn:

De Here heeft David een dure eed gezworen,
waarop Hij niet terugkomt:
Eén van uw lieflijke zonen zal Ik op uw troon zetten.

Dat betekende dat, nu de oorlogen des Heren voltooid waren en de ark zijn vaste plaats had gevonden en de Here God in het midden van het volk wilde wonen, ook aan het charismatisch leiderschap een einde kwam. Dit moest plaatsmaken voor een erfelijk koningschap in de lijn van koning David! Zó beslissend is het verbond op de Sion!

Tot slot

Het is van belang erop te wijzen dat deze belofte van een erfelijk koningschap, gegrond was in een *verbond dat God met David sloot*. De koningspsalmen vermelden dat uitdrukkelijk. In Psalm 132 lezen we: "Als uw zonen mijn verbond houden, en mijn getuigenis, die Ik hun leer, dan zullen ook hun zonen voor immer op uw troon zitten." We vinden dezelfde geluiden in Psalm 89 en Psalm 2. Het koningschap ging dus terug op Gods verbond met het volk en met de koning. Om die reden werd de koning soms aangesproken als de zoon van God (Psalm 2). Daarmee wordt uitgedrukt dat hij door de God van Israël is aangenomen als zijn stadhouder om het volk voor te gaan in de vrede des HEREN.

En juist daarin ligt het grote verschil met het koningschap in de andere volkeren, waar de koningen ook Godzonen werden genoemd. Israël nam de terminologie over, maar de inhoud was totaal anders. In de andere droeg het koningschap een mytisch karakter. Dat wil zeggen dat men ervan uitging dat de voorouders van de koning in een ver verleden daadwerkelijk verwekt waren door de goden (we zien het later zelfs bij keizer Augustus, die zijn keizerschap herleidde tot Aeneas, de 'zoon van Apollo'). In Israël was dit ondenkbaar. Daar was het God die een verbond sloot met de koningen en het volk, waaraan zij zich moesten houden! Als de koningen dat deden, werden ze aangenomen als zonen. Als ze het niet deden, zond God profeten die hen kritisch volgden en herin-

nerden aan het verbond.¹ Helaas zou blijken dat dit keer op keer nodig was.

H. Klink, Hoornaar

Noot

- 1 Het koningschap in Jeruzalem was dus erfelijk. En toch was het anders dan dat van de volkeren. Ook hierin komt naar voren wat ooit de opvoedkundige W.F. Foerster uitnemend heeft verwoord: "Het Oude Testament zal nooit verouderen. (...) Het is te betreuren dat de laatste tijd geprobeerd is de onvergelykelijke innerlijke grootsheid van deze scheppingen te verkleinen, doordat men bij het opsporen van de historische oorsprong van hun uiterlijke bestanddelen de oorspronkelijkheid van hun innerlijk leven verduisterde en miskende. Hoe komt het dat het Babylonische godsbegrip slechts in gebarsten stenen brokstukken en niet als oorspronkelijk tot ons komt, dat het ons ook niet weet te raken? Dat komt, omdat (...) de godsídee nooit zo geweldig groot is ontdekt en scheppend is verwerkt, zo vurig doorleefd en beleden werd als in het Oude Testament. Daarom ligt in de oude leer van de Bijbel als de openbaring van God toch veel meer waarheid dan in het uitwissen van alle verschillen. In het Oude Testament is het goddelijke nabij, omdat God daar een brandend vuur is. Daarom voelt de mens dat hij hier een schepping voor zich heeft, die geheel anders dan alle overige letterkundige produkten is. Het is doorgloeid van de geest des levens, die volgens de woorden van Genesis bij het begin der wereld "over de wateren zweefde". Laat men de Psalmen lezen: "Heer, Gij zijt onze toevlucht te allen tijde", of "God, Gij zijt mijn God, mijn ziel dorst naar U" en nog zoveel andere. Is daar niet een zielsverheffing, een heimwee, een droefenis, die nooit in één adem genoemd had mogen worden met het Babylonische godsgevoel? Men heeft het gevoel alsof al deze geweldige woorden met vlammenschrift aan de hemel te staan, alsof men ze slechts mag lezen, wanneer men ze zich zo geschreven denkt; de Babylonische godswaarden echter behoren daar, waar ze gevonden zijn, in de bouwvallenwoesteni, op de brokstukken van steen, zonder leven, waar men ze kan lezen, zonder dat het hart van ontroering klopt." Zo is het ook met het koningschap in Israël! Bij alle overeenkomsten: welk een verschil met dat van de volkeren rondom!

Verlichting onder vuur (II)

Eerherstel voor de ideeën

Israël signaleert, dat er in de laatste decennia, zowel in Europa als in Amerika, steeds minder historici te vinden zijn, die de Franse Revolutie – "de grootste gebeurtenis op de drempel van de 'moderniteit'" (blz. 13) – als een gevolg van ideeën beschouwen.

Moderne historici hebben met deze zienswijze afgerekend. Ter rechtvaardiging van hun zienswijze wijzen zij o.m. op het feit, dat er aan het einde van de achttiende en in het begin van de negentiende eeuw niet veel mensen waren, die van de kernideeën in kwestie iets begrepen of er belangstelling voor hadden. Israël

brengt hiertegen in, dat de nieuwe provocerende, populaire retoriek, die men in toespraken en kranten bezigde om de mensen tegen de traditie en het gezag op te zetten, door fundamenteel nieuwe ideeën werd gevoed, gevormd en gepropageerd. Revoluties, zoals die in de jaren zeventig, tachtig en negentig van de achttiende eeuw in Amerika, Frankrijk, Duitsland en Italië zijn uitgebroken, konden slechts uit “een revolutionaire verandering in de manier van denken” voortkomen. Terecht stelt de Italiaan Antonio Valsecchi, dat het aan de *spirito filosofico* – en dus niet aan de grieven van het volk of aan economische oorzaken, veranderde gebruiken, gebrek aan vrijheid of aan welke materiële factor ook – is toe te schrijven, dat in Italië, evenals in Frankrijk en in de rest van Europa “de maatschappij, de handel, de discipline, het geloof en de troon” vrijwel vernietigd zijn (blz. 14v.). De Franse Revolutie bereikte een hoogtepunt bij Voltaire en Rousseau, maar de wortels liggen in de 17de eeuw. De eigenlijke grondleggers waren de Engelsman Thomas Hobbes, de Nederlander Benedictus Spinoza en de Fransman Pierre Bayle.

Reeds aan het einde van de 17de eeuw brak het besef door, dat de “atheïstische” filosofie van het soort, dat Spinoza voorstond, niet alleen (zoals veel theologen veronderstelden) de godsdienst en de theologie ondermijnde. In heel Europa waren er radicaal ingestelde en ook veel godsdienstige denkers, die inzagen, dat een fundamentele omwenteling van het denken uiteindelijk tot een politieke revolutie moest leiden. Met andere woorden: de opvatting, dat revolutionaire bewegingen primair sociale en culturele verschijnselen zijn (zodat elke interpretatie van de Verlichting en de Franse Revolutie, waarin het accent op de rol van de ideeën ligt, onjuist zou zijn), is dringend aan herziening toe. “De resultaten van het recente sociaal-historische onderzoek lijken [echter] geenszins de nog steeds bestaande nadruk op een primair “sociale” invalshoek te rechtvaardigen... In ieder geval zou een benadering die het zwaartepunt juist op het bestuderen van ideeën in hun historische verband legt, bruikbare resultaten kunnen opleveren voor de geschiedenis van de verlichting, de revoluties van de moderne tijd en de geschiedenis van de westerse “moderniteit” zelf” (blz. 17).

Verwantschap met Groen

Een en ander brengt ons terug bij de figuur van Groen van Prinsterer. Na alle kritiek, in de loop der jaren op hem geuit vanwege zijn sterke nadruk op de invloed, die van ideeën uitgaat, ontmoeten wij in Jonathan Israel een historicus, die, hoewel in levensbeschouwing aanmerkelijk verschillend van Groen,

op dit punt duidelijk met de antirevolutionaire voorman verwant is, zij het, dat hij hem – en dat is heel opvallend in een boek, waarin zo ontzaglijk veel namen voorkomen – geen enkele maal noemt¹. Het zijn, aldus Israel, vooral de filosofen die, verantwoordelijk voor de verspreiding van begrippen als verdraagzaamheid, gelijkheid, democratie, republicanisme, de vrijheid van het individu, de vrijheid van meningsuiting en persvrijheid, de revolutie veroorzaakt hebben.

Twee stromingen

Wie nu waren deze filosofen? Israel onderscheidt in de Verlichting twee stromingen, die, *fundamenteel* van elkaar verschillend, elkaar aanhoudend bestreden: een gematigde en een radicale stroming. Tot de gematigde stroming behoorden denkers als John Locke, David Hume, Isaac Newton, Gottfried Wilhelm Leibniz en de Fransman Voltaire. Zij respecteerden de traditie, het koningschap, de sociale orde en de bestaande politieke en morele instellingen en wilden de rede met geloof en traditie verbinden. De radicale stroming – vertegenwoordigd door denkers als Spinoza, Bayle en Diderot – wilde hiervan niet weten. Zij bepleitte een absolute scheiding tussen filosofie en theologie: de rede kan niets zeggen over het geloof, het geloof niets over de rede. En om de grondbeginselen van de moraal vast te stellen kan men geen gebruik maken van traditie, gewoonten, godsdienst of theologische leerstellingen.

Ondanks het feit, dat de gematigde stroming, getalsmatig ver in de meerderheid, het meest op de voorgrond trad, wist de radicale vleugel, hoewel lange tijd “minuscuul klein” en “zwaar belasterd en belaagd, in praktisch de hele Europese en Amerikaanse wereld” (blz. 32), de overhand te behalen. Vanaf 1660 slaagde zij er niet alleen in de intellectuele bovenlaag van de bevolking voor zich te winnen, maar ook wist zij de volkscultuur binnen te dringen en de publieke opinie te beïnvloeden.

Tegenkating

Dit ging echter niet zonder slag of stoot. De radicale ideeën stuitten allerwege op hevig verzet. “Door de filosofie van Hobbes en Spinoza werd duidelijk, dat, op z’n minst in potentie, alle vormen van autoriteit en traditie werden omvergeworpen. Zelfs de Bijbel verloor haar gezag, evenals de gehele tot dan toe bestaande, theologisch georiënteerde wereldbeschouwing” (blz. 97). Vooral Spinoza moest het ontgelden. Zo stelde de Zeeuwse predikant Willem Spandaw (1667 – 1708), dat “niemand de ongodisterye tot meerder wasdom gebracht, ten troon verheeven, en den selven banieren

overal opgeregt [heeft] als de sgrandere Spinoza. Vrankrijk, Engeland, de queekschool van gedrogtige gevoelens, ja Nederland en andere landen meer leveren een ontelbare menigte uit, die hem als wat wonders aanbidden. De grootste verstanden hebben zyne meening ingezoogen" (454). En J.L. Schmidt (1702 – 1749) zegt in het voorwoord bij zijn vertaling van Spinoza's *Ethica*: "... niemand, zelfs Hobbes niet, werd tussen het einde van de zeventiende en het midden van de achttiende eeuw zo dikwijls en in zoveel landen verketterd als Spinoza. En niemand was in die mate de universele boeman in de ogen van het grote publiek" (blz. 62). In grote delen van Europa was het verspreiden van atheïstische, antichristelijke, antimonarchale en libertijnse denkbeelden verboden. Ons land echter vormde een uitzondering. Aan het einde van de zeventiende eeuw gold de Republiek als de plaats bij uitstek, waar radicale ideeën in alle rust tot ontwikkeling gebracht, bestudeerd en verspreid konden worden. Het relatief open en tolerante karakter van de Republiek stimuleerde de komst van velerlei buitenlandse gastgeleerden en van een groot aantal lieden, die, in eigen land vanwege hun overtuiging "persona non grata", hier een veilige wijkplaats vonden. "Zonder deze toestroom van buiten had de Nederlandse vroege verlichting zeker niet de spil voor heel Europa kunnen zijn". Daarnaast was ook de "grote en levendige diaspora" van Hugenoten, die vooral na de herroeping van het Edict van Nantes (1685) het Frankrijk van Lodewijk XIV ontvlucht waren, "een cruciale factor die Nederland in het begin tot het centrum van de radicale verlichting maakte" (blz. 51v.)².

Reikwijdte

Israel is van oordeel, dat deze ontwikkeling onverdeeld positief heeft ingewerkt op de moderne tijd: "Uit deze ondergrondse beweging, die verketterd en vervolgd werd, kwamen waarden voort als democratie, de vrijheid van denken en van meningsuiting, individuele vrijheid, ruime tolerantie, de rechtsstaat, gelijkheid en seksuele emancipatie. Zij zouden vanaf het einde van de negentiende eeuw in toenemende mate de wezenlijke waarden van de westerse "moderniteit" worden; vanaf 1945 ook in Duitsland en vanaf de jaren negentig, zij het aarzelend, zelfs in Rusland." Israel is zich er overigens van bewust, dat de doelstellingen van de radicale denkers nergens voor honderd procent verwezenlijkt zijn: "het radicale project blijft tot op heden onvoltooid." Maar toch "heeft gedurende de twintigste eeuw het vrije denken van de democratie en de emancipatie van het individu langzaam terrein gewonnen" (blz. 68v.). Na de Tweede Wereldoorlog zijn deze

waarden – vooral door het aandeel, dat zij in de overwinning op het fascisme en het stalinisme hebben gehad – de officiële ideologie van het Westen geworden.

Israel contra Groen

Hebben wij in het voorgaande gezien, dat Israel waar het zijn visie op de invloed van ideeën betreft naast Groen van Prinsterer staat, in zijn waardering van de ideeën zelf, i.c. van de ideeën, die kenmerkend zijn voor de radicale verlichting, staat hij pal tegenover de christen-staatsman. Als pleitbezorger van de radicale Verlichting uitgaande van de aanvaarding van de rede als het enige en uitsluitende criterium voor "waarheid", verwerpt hij elke vorm van bovennatuurlijk handelen en staat hij op de bres voor "een universele, seculiere en op rechtvaardigheid gebaseerde moraal." Het is zonneklaar, dat Groen zich hierin volstrekt niet zou hebben kunnen vinden. Hij had "een andere geest" dan Israel. Was deze van oordeel, dat de Verlichting "verreweg de meest positieve factor was en is bij het ontstaan van de hedendaagse wereld" (blz. 11), Groen, die zich niet door de rede, maar door de Heilige Schrift liet gezeggen, had een open oog voor de destructieve werking van de zonde. Hij was ervan overtuigd, dat de Verlichting, die aan de autonome mens de plaats van God had toegewezen, de ware vrijheid – een vrijheid in gebondenheid – had ingeuuld voor een valse vrijheid. De doorwerking hiervan manifesteert zich vandaag de dag meer dan ooit in de niet zelden hevige botsingen tussen de vrijheid van godsdienst enerzijds en de vrijheid van denken c.q. meningsuiting anderzijds. En het laat zich aanzien, dat de vrijheid van godsdienst, althans in ons land, na eeuwenlang gewaarborgd te zijn geweest, op den duur het onderspit zal moeten delven.

Van verschillende kanten is betoogd, dat Israel te weinig oog heeft voor de schaduwzijden van de Verlichting. Sommigen zien hem meer als een ideoloog dan als een historicus. Toch is men algemeen van oordeel, dat hij als een van de grootste historici van onze tijd beschouwd moet worden, – een man, wiens publicaties ten volle onze aandacht verdienen.

Noten

- 1 Wel citeert hij met instemming de door Groen zo zeer bewonderde historicus Edmund Burke, die in zijn boek *Thoughts on French Affairs* (1791) stelt, dat de Franse Revolutie "een omwenteling van de leer en de grondbeginselen" was (24).
- 2 Hierbij dient overigens de kanttekening gemaakt te worden, dat de specifiek "moderne" trekken van de Republiek – zoals het religieuze pluralisme, de verhouding tussen de verschillende

standen (geen duidelijk afgebakende grenzen), de tolerantie en de betrekkelijk grote vrijheid, die de enkeling genoot – in het buitenland veel misnoegen opriepen. De Lutherse theoloog

Heinrich Benthem bijvoorbeeld signaleerde tijdens een bezoek, dat hij in 1694 aan ons land bracht, tal van misstanden (vooral in de steden), die hem met ontzetting (!) vervulden (pag. 53).

De King James Version en de invloed ervan op de Engelse taal en cultuur (I)

Inleiding

“Geen ander boek van welke aard ook ooit in de Engelse taal geschreven, wellicht geen boek ooit geschreven in welke taal ook, heeft het gehele leven van een volk zo gestempeld als deze geautoriseerde versie van de Schriften het leven van de Engelssprekende volken.” Deze woorden komen uit de pen van Theodore Roosevelt, die van 1901 tot 1909 president was van de Verenigde Staten. Zij onderstrepen de geweldige cultuurvormende invloed van de Engelse Bijbelvertaling die vierhonderd jaar geleden voor het eerst van de pers kwam en de geschiedenis is ingegaan als de *Authorised Version of de King James Version*. In een aantal opzichten is de King James Version met onze Statenvertaling vergelijkbaar. Ook de Statenvertaling heeft een geweldige cultuurvormende kracht gehad, al heb ik wel de indruk dat - nog afgezien van het veel hoger aantal Engelssprekenden in de wereld - die van de King James Version nog groter is geweest.

De opdracht en uitvoering van de vertaling

De opdracht tot een nieuwe Bijbelvertaling in het Engels kwam van koning James I op de in 1604 *Hampton Court Conference*. De Engelse puriteinen hoopten dat hun nieuwe koning die al een aantal jaren als James VI over Schotland geregeerd had, positief zou staan ten opzichte van hun wens tot een verdere hervorming van de Kerk van Engeland. Dat bleek niet het geval. Hij willigde wel de daar door de puriteinse vertegenwoordigers geuite wens in om tot een nieuwe Bijbelvertaling te komen. Voor James I was de reden overigens niet dat hij de bestaande vertalingen gebrekkig achtte. Hij wenste de onder het kerkvolk zo populaire Geneva Bible vervangen te zien.

De kanttekeningen van deze vertaling, waarin onder andere de eigen positie van de kerk ten opzichte van de staat werd onderstreept, bevielen koning James I niet. De nieuwe Bijbelvertaling mocht dan ook slechts filologische en geen theologische kanttekeningen bevatten. Een belangrijk verschil met onze Statenvertaling. Ook wilde hij dat het woord ‘ekklesia’ door ‘church’ (kerk) en niet door ‘congregation’

(gemeente) zou worden vertaald.

De leiding van het project werd toevertrouwd aan de hoogkerkelijke bisschop Richard Bancroft. De vertaalcommissies werden samengesteld op basis van deskundigheid en niet van theologische ligging. Wel was eis dat zij geordend waren tot het ambt. Alle stromingen van de Kerk van Engeland waren onder de vertalers vertegenwoordigd van puriteins tot overtuigd hoogkerkelijk. Ook hier ligt een verschil met de Statenvertaling. De medewerkers van de Statenvertaling waren theologisch homogener dan die van de King James Version.

Er waren zevenenveertig vertalers verdeeld over zes commissies. Van 1605 tot 1611 hebben zij aan het vertaalproject gewerkt. Men kwam op drie plaatsen bij elkaar en wel in de universiteitssteden Oxford en Cambridge en in Westminster Abbey. Zo was een relatie niet alleen met de kerk, maar ook met de universiteit en met de kroon. De kroon had namelijk het benoemingsrecht van alle ambtsdragers verbonden aan Westminster Abbey. Op verzoek van King James stond op de titelpagina van Bijbelvertaling James niet alleen als koning van Groot-Britannië en Ierland vermeld maar ook van Frankrijk, een toen nog altijd politiek gevoelige kwestie. De King James Version is ook bekend als de *Authorised Version*. Echter, er is nooit aangetoond dat hij ooit officieel geautoriseerd. Op de titelpagina stond ‘appointed to be read in the churches’, dat wil zeggen ‘aangewezen om in de kerken te worden gelezen.’

De taal van de King James Version

Feitelijk is de King James Version geen nieuwe vertaling maar een herziening van de reeds bestaande Engelse vertaling. Terwijl de Statenvertaling de eerste Nederlandse Bijbelvertaling was, waarin de gehele Bijbel vanuit de brontalen werd vertaald, gold dat niet voor de King James Version. Richard Bancroft formuleerde als beginsel dat alleen als er sprake was van een kennelijke verbetering er van de bestaande vertalingen mocht worden afgeweken. Dat verklaart dat – en ook hier ligt weer een onderscheid met de Statenvertaling – een deel van de gebruikte woorden toen al

enigszins archaisch was. Tussen de eerste editie van de Tyndale Bible en de King James Version ligt immers vijftientig jaar. Vervolgens moeten we constateren dat de Engelse taal minder veranderingen heeft ondergaan dan de Nederlandse. Een oorspronkelijke Statenvertaling (ik bedoel hier niet de GBS- of Jongbloed-edities die voor een belangrijk deel het taalkleed van de jaren dertig van de twintigste eeuw weerspiegelen) komt dan ook op een Nederlander van nu archaischer over dan de oorspronkelijke King James Version op hen die Engels als eerste taal spreken.

Het Engels is, in tegenstelling tot het Nederlands, een taal met zowel Germaanse als Romaanse wortels. Dat verklaart dat in het Engels voor tal van zaken twee woorden beschikbaar zijn. De taal van King James Version bestaat voor negentig procent uit woorden met Anglo-Sakische wortels. Slechts tien procent heeft Romaanse wortels. Dat verklaart mede dat deze vertaling zowel een vloeiend als verheven karakter heeft. Beide elementen wisselen elkaar af. Aanvankelijk bleef onder een groot deel van het kerkvolk de Geneva Bible populair, omdat deze Bijbelvertaling, in onderscheid met de King James Version, ook theologische kanttekeningen bevatte. Het feit dat de King James Version al vrij spoedig de enige Bijbelvertaling werd binnen alle varianten van het Engels sprekende protestantisme, kan niet alleen verklaard worden uit het koninklijke verbod andere Bijbelvertalingen te drukken. In eerste instantie

gebeurde dat namelijk aanvankelijk toch illegaal en nog in 1644 kwam in Amsterdam (!) de laatste druk van de Geneva Bible van de pers.

Qua literaire kracht overtrof echter de King James Version heel duidelijk de voorafgaande vertalingen. Zij was zeer geschikt om gehoord en ook gememoriseerd te worden. Ondanks dat men de kanttekeningen van de Geneva Bible miste, ging ook een steeds groter deel van het gewone volk al heel spoedig de King James Version gebruiken.

Heel indrukwekkend is het door Miles Smith geschreven woord vooraf aan de lezer op de vertaling. We lezen daarin onder ander dat een Bijbelvertaling in de eigen taal het raam opent om het licht binnen te laten zodat wij in het binnenste heiligdom mogen zien. God wil zo de schellen van onze ogen wegnemen opdat wij Zijn Woord verstaan, onze harten verwijld worden en onze gevoelens verbeterd, zodat wij het Woord gaan liefhebben boven God en zilver. Het woord vooraf wordt als volgt afgesloten: "Moge de Heere in ons een zorg en gevoelen werken Hem te kennen en te dienen, zodat wij door Hem erkend worden bij de verschijning van onze Heere Jezus Christus, aan Wie met de Heilige Geest, alle lof en dank toekomt. Amen."

Dr. P. de Vries, Waarder

Noordmans Studiedag 2011, vrijdag 17 mei, Bergkerk Amersfoort

Over God spreken in de schaduw van het lijden. Noordmans' *Herscheping* als bijdrage aan een geloofsleer voor onze tijd

Sprekers:

- Prof.dr. Gerrit Neven, emeritus hoogleraar systematische theologie aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Kampen
- Mw.dr. Katja Tolstaja, onderzoeker Vrije Universiteit, Faculteit der Godgeleerdheid

Noordmans-kenner prof.dr. Gerrit Neven zal op deze studiedag laten zien hoe Noordmans zich tegen de achtergrond van grote sociale vragen en oorlogsgeweld inspant de essentie van het christelijk getuigenis te vertolken. De kern daarvan is gevat in het thema: *Over God spreken in de schaduw van het lijden*. Dr. Katja Tolstaja, gepromoveerd op een onderzoek over Dostojevski en de vroege dialectische theologie, zal vanuit haar kennis van hedendaagse Russisch-orthodoxe denkers lijnen trekken naar het thema.

Workshops

Voor de middag zijn workshops gepland.

Deelname en opgave

Het dagprogramma start om 10.30 uur. Vanaf 10.00 uur is er ontvangst met koffie. Na het ochtendprogramma is er een kort intermezzoprogramma, voorafgaand aan de lunch.

De kosten voor deelname bedragen voor donateurs € 20,-, voor niet-donateurs € 40,-, voor studenten € 10,- (incl. lunch). De kosten kunt u op de dag zelf betalen. Aanmelding kan per e-mail bij de secretaris: Dr.J.D.Th.Wassenaar@hetnet.nl; of telefonisch: 0548-655635. Nadere informatie is ook te krijgen bij de voorzitter, dr. A. van der Kooi, tel. 038-3325274; e-mail: avanderkooi@pthu.nl